

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Jarosława Kubiaka
pt. *Obóz sanacyjny w województwie łódzkim w latach 1926-1939*, Łódź 2017, ss. 483**

Jarosław Kubiak od dłuższego już czasu podejmuje badania, których przedmiot stanowią dzieje obozu pomajowego w regionie łódzkim w latach 1926-1939. Doktorant publikował między innymi na łamach takich pism jak „Imponderabilia”, „Niepodległość” i „Rocznik Łódzki”¹. Zwieńczeniem dotychczasowych wysiłków badawczych młodego historyka jest rozprawa doktorska pt. *Obóz sanacyjny w województwie łódzkim w latach 1926-1939*. Praca została napisana w Katedrze Historii Polski Najnowszej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego pod kierunkiem dr hab. Przemysława Waingertnera, profesora UŁ².

Zasadność prowadzenia badań nad regionalnymi strukturami niejednorodnego, ściśle powiązanego z lokalną administracją, zagospodarowującego wiele różnych pól społecznej aktywności, obozu politycznego sprawującego w Polsce władzę w latach 1926-1939 wydaje się niewątpliwa. Dzięki kolejnym tego rodzaju opracowaniom poszerzeniu ma szansę ulec nasza wiedza nie tylko na temat konkretnego regionu, ale też ówczesnych mechanizmów życia politycznego w skali całego kraju. Już wydana w 1983 roku praca Edwarda Długajczyka o sanacji śląskiej wskazywała, że kwerenda w niestołecznych archiwach państwowych daje badaczom niemałe możliwości na tym polu³. Potwierdzeniem tezy, że warto podejmować ograniczone do konkretnego regionu badania poświęcone dziejom obozu sanacji jest też dużo późniejsze, wnikliwe opracowanie Przemysława Olstowskiego dotyczące województwa pomorskiego⁴.

¹ J. Kubiak, *Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem w województwie łódzkim w latach 1928-1935*, „Imponderabilia” 2015, t. VIII, s. 25-57; idem, *Powstanie obozu sanacyjnego w województwie łódzkim w latach 1926-1928*, „Rocznik Łódzki” 2013, t. LX, s. 73-92; idem, *Powstanie obozu sanacyjnego w województwie łódzkim w latach 1937-1939*, „Niepodległość” 2014, t. XLIII, s. 125-155.

² Prace nad rozprawą mgr Kubiak rozpoczął na seminarium śp. Marii Nartowicz-Kot.

³ E. Długajczyk, *Sanacja śląska 1926-1939. Zarys dziejów politycznych*, Katowice 1983.

⁴ P. Olstowski, *Obóz pomajowy w województwie pomorskim w latach 1926-1939*, Warszawa 2008.

Dzieje obozu pomajowego w województwie łódzkim nie były dotąd przedmiotem całościowego opracowania. Podejmując swoje badania mgr Kubiak mógł wszakże sięgnąć do kilku częściowych opracowań, dotyczących ważnych z punktu widzenia tematu rozprawy doktorskiej zagadnień. Szczególnie istotne wydają się tu: artykuł Pawła Samusia z 1972 roku⁵ oraz trzy nowsze publikacje Karola Dziudy, młodego historyka wywodzącego się z łódzkiego ośrodka naukowego⁶. Niewątpliwie jednak zaproponowana przez doktoranta szeroka formuła tematyczna pracy przesądza o tym, że nie ma podstaw by kwestionować zasadność podjętych badań.

Jak ujął to we *Wstępie* mgr Kubiak, w rozprawie zostały „poddane analizie różnorodne zrzeszenia i ugrupowania w regionie łódzkim zaliczane w różnych okresach w skład obozu [sanacji - GZ] lub wspierające jego działalność” (s. 3). W konsekwencji przedmiot rozważań Autora stanowi bynajmniej nie tylko działalność lokalnych struktur Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem i Obozu Zjednoczenia Narodowego, ale także Związku Naprawy Rzeczypospolitej, Partii Pracy, konserwatystów, rozłamowych grup wywodzących się z Narodowej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej, czy wreszcie secesjonistów z szeregów obozu narodowego i chadecji. Sporo miejsca w recenzowanej pracy zajmuje także omówienie działalności związków zawodowych i organizacji kobiecych, analiza aktywności stowarzyszeń młodzieżowych, kombatanckich i innych, znajdujących się w latach 1926-1939 w sferze wpływów obozu pomajowego w województwie łódzkim. Przyjęte cezury chronologiczne są oczywiste i nie wymagają szerszego uzasadnienia.

Podstawę źródłową rozprawy mgr. Kubiaka stanowią materiały archiwalne i prasa z lat 1926-1939. Nie ulega wątpliwości, że doktorant przeprowadził bardzo szeroką i owocną kwerendę archiwalną. Ze zrozumiałych względów Autor korzystał przede wszystkim z zasobu Archiwum Państwowego w Łodzi⁷. Należy jednak podkreślić, że w pracy wielokrotnie przywoływane są akta także z kilku innych archiwów. Mgr Kubiak odbył żmudną kwerendę w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, eksplorował też między innymi zasoby archiwów w Kaliszu, Koninie i Sieradzu. Odnalezione materiały, dotarcie

⁵ P. Samuś, *Powstanie Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem w Łodzi i województwie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1972, seria I, z. 86, s. 64-76.

⁶ K. Dziuda, *Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem w Łodzi w latach 1930-1935*, Bełchatów 2010; idem, *Obóz Zjednoczenia Narodowego w Łodzi*, „Muzealny Rocznik Historyczny” 2013, t. II, s. 135-164; idem, *Obóz przerwany w Łodzi w latach 1935-1937*, [w:] *Druga Rzeczpospolita i nie tylko. Ludzie, środowiska, idee. Profesorowi Pawłowi Samusiowi w 70. rocznicę urodzin*, red. J. Pietrzak, Łódź 2016, s. 109-136.

⁷ W największym zakresie wykorzystano w pracy akta przyporządkowane do zespołu Urząd Wojewódzki Łódzki.

do których z pewnością wymagało niemałego wysiłku, znacząco wzbogaciły podstawę źródłową opracowania. W tym miejscu trzeba jednak wytknąć doktorantowi, że w Piotrkowie Trybunalskim mieści się Archiwum Państwowe, nie zaś „Powiatowe”, jak zostało to określone w bibliografii (s. 461). Z kolei kwerendą prasową Autor objął ponad 30 tytułów. W największym zakresie wykorzystane zostały w pracy łódzkie dzienniki oraz tygodniki: „Ilustrowana Republika”, „Kurier Łódzki”, „Hasło Łódzkie” oraz „Praca”.

Przygotowując rozprawę doktorską mgr Kubiak w szerokim zakresie wykorzystał dokumenty publikowane, sięgnął do różnego rodzaju dzienników urzędowych, informatorów, sprawozdań oraz tekstów publicystycznych z lat 1926-1939. Bazę źródłową dysertacji poszerzają ponadto pamiętniki, relacje i wspomnienia. Nie można mieć wątpliwości, że wysiłek włożony w wyszukanie i spożytkowanie tak pokaźnej liczby różnorodnych pozycji źródłowych był bardzo duży, a Autorowi należy się za to uznanie.

Jeśli chodzi o opracowania, to także pod tym względem trudno czynić mgr. Kubiakowi istotne zarzuty. Doktorant dowiódł, że posiada bardzo dobrą znajomość literatury przedmiotu. Oczywiście można wskazać tytuły kilku nieuwzględnionych w bibliografii opracowań, jednak raczej o drugorzędym w tym przypadku znaczeniu⁸.

Wątpliwości budzi natomiast sam sposób w jaki mgr Kubiak sporządził bibliografię. W przypadku prasy bezwzględnie należało podać roczniki, które zostały wykorzystane. Trudno też stwierdzić z jakiego powodu Autor postanowił stworzyć niejednorodną i niespójną wewnątrznie kategorię określoną jako „Opracowania, artykuły, pamiętniki, wspomnienia”. Co więcej, nie był tu konsekwentny, przyporządkowując do wspomnianej kategorii między innymi: protokoły posiedzeń kierownictwa Stronnictwa Ludowego z lat 1936-1939 (s. 465), wybór źródeł do dziejów II Rzeczypospolitej (s. 467), protokół ze zjazdu w Dzikowie (s. 468), Komunikaty Informacyjne Komisariatu Rządu na miasto stołeczne Warszawę (s. 469, błędnie wykazane w bibliografii dwukrotnie), a także kilka innych nie pasujących tu pozycji.

Recenzowana praca składa się, nie licząc wstępu i zakończenia, z czterech znacząco różniących się jeśli chodzi o objętość rozdziałów⁹. Jak ujął to sam Autor we *Wstępie*, „problematyka rozprawy doktorskiej została zaprezentowana w układzie problemowo-chronologicznym” (s. 6). Rozdział I zatytułowany *Kształtowanie się obozu sanacyjnego w latach 1926-1927* rozpoczyna się od omówienia sytuacji w województwie łódzkim w

⁸ S. Kalbarczyk, *Kazimierz Bartel (1882-1941). Uczony w świecie polityki*, Warszawa 2015; T. Kotłowski, *Zjednoczenie Zawodowe Polskie. Zasięg wpływów i działalność społeczno-polityczna w latach 1918-1939*, Poznań 1977; *Polska bez Marszałka. Dylematy piłsudczyków po 1935 roku. Zbiór studiów*, red. M. Wołos, K. Kania, Toruń 2008.

⁹ Rozdział II stanowi ponad 40% całości pracy.

przełomowych miesiącach 1926 roku. Dopiero potem – trudno zrozumieć dlaczego w takiej akurat kolejności – umieszczony został podrozdział zawierający ogólną charakterystykę regionu łódzkiego. Pozostała część rozdziału I została poświęcona omówieniu procesu kształtowania się obozu sanacyjnego w Łódzkiem do schyłku 1927 roku.

Rozdział II, zdecydowanie najobszerniejszy, obejmuje okres 1928-1935. Tak określone cezury wynikały z przyjęcia założenia, że kluczową strukturą w ramach obozu pomajowego był w tym czasie BBWR. We wspomnianym rozdziale mgr Kubiak starał się, by zacytować jego własne słowa, scharakteryzować „działalność Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem oraz innych prorządowych ugrupowań politycznych i organizacji współpracujących z obozem piłsudczykowskiem” (s. 7).

Kolejny rozdział, obejmujący lata przed wybuchem II wojny światowej, został zatytułowany *W stronę Obozu Zjednoczenia Narodowego*. Można się zastanawiać czy taki tytuł jest w pełni adekwatny do treści rozdziału, a także czy oddaje złożoność sytuacji w obozie sanacyjnym, zwłaszcza w latach 1935-1937.

Ostatni rozdział rozprawy poświęcony został przez mgr. Kubiaka „charakterystyce najważniejszych prorządowych organizacji społecznych, zawodowych, kobiecych, młodzieżowych i kombatanckich, które stanowiły zaplecze kadrowe oraz uzupełniały polityczną aktywność struktur Bezpartyjnego Bloku oraz OZN” w województwie łódzkim w całym opisywanym okresie (s. 7).

Tak określona struktura dysertacji doktorskiej budzi spore wątpliwości. Nieprzekonujący wydaje się nade wszystko koncept wyodrębnienia rozdziału, w którym omówiona została aktywność „prorządowych organizacji i stowarzyszeń”. Propozycja mgr. Kubiaka wydaje się być bowiem nieudaną próbą sztucznego rozdzielenia aktywności różnych środowisk współtworzących w latach 1926-1939 obóz sanacji na mającą mniej lub bardziej polityczny charakter. Łatwo przy tym wskazać przykłady, gdzie doktorant siłą rzeczy nie był konsekwentny. Jak bowiem można się zorientować, także w rozdziałach I-III znajdziemy szereg odniesień do działań organizacji związkowych, młodzieżowych, kombatanckich, kobiecych i innych (np.: s. 82, 180-181, 208-209, 252, 291, 310-311, 327-334). Nie mogło być zresztą inaczej, skoro owe stowarzyszenia były powiązane (ideowo, personalnie, organizacyjnie, czasem też finansowo) z BBWR i OZN, a ich działacze brali udział w kolejnych kampaniach wyborczych i akcjach propagandowych obozu rządzącego (np.: s. 86-87, 104-105, 145-147, 301). Konsekwencją przyjętej struktury pracy są też oczywiście nieuniknione powtórzenia. Tak na przykład o procesie konsolidacji

prorządowych central związkowych przeczytać można zarówno w rozdziale II (s. 208-209), jak też w rozdziale IV (s. 390-391)¹⁰.

W perspektywie przewidywanych – mam nadzieję – planów wydawniczych, sugerowałbym też przemyślenie czy nie należałoby uznać, że istotniejszą aniżeli utworzenie BBWR cezurą w dziejach obozu sanacji w Łódzkiem była kampania wyborcza w roku 1930. Z badań przeprowadzonych przez mgr. Kubiaka dość wyraźnie bowiem wynika, że w zasadzie do końca 1929 roku BBWR-owskie struktury niższego szczebla były w regionie słabo rozwinięte, a wiele osób nie bez przyczyny postrzegało „aparat organizacyjny Bloku” jako „instytucję dekoracyjną” (s. 457)¹¹. „Gwałtowny rozwój sieci organizacyjnej – stwierdza Autor w zakończeniu swej pracy – miał miejsce dopiero podczas kampanii wyborczej do parlamentu w 1930 r., w czasie której rozbudowano znacznie sieć rad gromadzkich, komitetów gminnych i kół wioskowych Bloku” (s. 458).

Na pewno warto byłoby dodać w rozdziale I fragment zawierający omówienie sytuacji politycznej w regionie łódzkim w pierwszej połowie lat dwudziestych. Choćby skrótowe odniesienie do wyników, jakie w województwie przyniosły wybory parlamentarne z jesieni 1922 roku byłoby tu szczególnie użyteczne. Równie uzasadnione wydaje się przypomnienie najważniejszych informacji dotyczących działalności łódzkich piłsudczyków w latach 1918-1926.

Recenzowaną pracę należy uznać za poprawną pod względem stylistycznym. Jakkolwiek nietrudno wskazać poważniejsze błędy tego rodzaju, to przy ogromnej skali przedsięwzięcia nie ma ich znowu aż tak wiele i nie rzutują one w sposób istotny na ogólną pozytywną ocenę. Po lekturze całości można zarazem dojść do przekonania, że Autorowi chyba zabrakło czasu na bardziej skrupulatną korektę tekstu. Błędów literowych i drobnych usterek jest mimo wszystko sporo. Przypisy, których w całej pracy jest aż ponad 1750, w większości przypadków zostały skonstruowane poprawnie. Niemniej jednak i tutaj można wskazać błędy i niekonsekwencje¹². Nie wiadomo na przykład dlaczego we *Wstępie* Autor zastosował w przypisach polskie skróty (s. 5)¹³, by w kolejnych fragmentach pracy używać

¹⁰ Analogicznie rozłam w ZZZ omówił Autor na s. 327-329 (rozdział III), by powrócić do tego wątku na s. 401-403 (rozdział IV).

¹¹ Było tak oczywiście nie tylko w regionie łódzkim. Por.: A. Chojnowski, *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Wrocław-Warszawa 1986, s. 88.

¹² Szczególnie łatwo się zorientować, że Autor niejednokrotnie powtarza pełny opis bibliograficzny, tam gdzie należałoby – przy kolejnych przywołaniach – zastosować skrócony. Dla przykładu: przypis 86 (s. 27) i 91 (s. 29) – książka Romualda Kraczkowskiego; przypis 766 (s. 268) i 776 (s. 270) – artykuł Andrzeja Chojnowskiego; przypisy 104 i 106 na stronie 306 – książka Janusza Mierzwy.

¹³ Tak samo też w przypisie 231 na stronie 347.

już skrótów łacińskich. Mankamenty te będzie można jednak stosunkowo łatwo wyeliminować na etapie przygotowania tekstu do druku.

Niezależnie od wskazanych wyżej zastrzeżeń dotyczących zwłaszcza konstrukcji rozprawy, recenzowana praca jest dziełem wartościowym. Autorowi – raz jeszcze warto to zaakcentować: przede wszystkim w wyniku żmudnej, forsownej kwerendy archiwalnej – udało się ustalić wiele istotnych faktów z dziejów łódzkiej sanacji. Mgr Kubiak przypomniał w swojej pracy cały szereg mało dziś znanych, niejednokrotnie wręcz zapomnianych postaci, ukazał różnego rodzaju powiązania i zależności pomiędzy poszczególnymi osobami, środowiskami, organizacjami.

Zasadnicze wnioski Autora nie mogą budzić większych wątpliwości. Województwo łódzkie okazało się dla rządzących po 1926 roku piłsudczyków terenem bardzo trudnym. Z różnych względów – o czym mgr Kubiak oczywiście napisał, choć może czasem zbyt zdawkowo – w regionie łódzkim oficjalne poparcie dla sanacji w wyborach do parlamentu w latach 1935 i 1938 okazało się być dużo niższe niż w większości województw (s. 262-263, 354). To właśnie w Łodzi zdarzały się tak spektakularne klęski jak w wyborach do Rady Miejskiej w 1934 czy 1936 roku (s. 235-238, 302-304). Interesująca choć zapewne wymagająca weryfikacji w toku dalszych badań, wydaje się hipoteza Autora, że apogeum wpływów sanacji w województwie łódzkim miało miejsce w 1930 roku, „w kulminacyjnym momencie walki z parlamentem i ugrupowaniami opozycji” (s. 459). Jednak nawet w tym okresie – jak dowiódł mgr Kubiak – trzon kadr BBWR w regionie stanowili urzędnicy państwowi i samorządowi oraz nauczyciele, a więc osoby w dużej mierze zależne od czynników administracyjnych (s. 172-173).

Podpowiadając doktorantowi, jakie poprawki mógłby wprowadzić przygotowując tekst do druku, sugerowałbym dokonanie znaczących skrótów w tych fragmentach, które dotyczą wydarzeń, zjawisk i procesów wykraczających poza kontekst regionalny. Nie wydaje się by miało uzasadnienie szczegółowe omawianie zwłaszcza tych kwestii, które w literaturze przedmiotu są już dobrze opracowane. Uwaga ta dotyczy takich choćby zagadnień jak: geneza, założenia programowe i struktura organizacyjna ZNR (s. 35-38), BBWR (s. 74-79, 161-164) i OZN (s. 306-307, 313-315, 337-339), przebieg kampanii wyborczej w 1930 roku (s. 136-140), czy też zapisy konstytucji kwietniowej (s. 250). Na podobnej zasadzie za niepotrzebne należy uznać obszerne omawianie sytuacji społeczno-gospodarczej II RP i polityki władz na tym polu (s. 182-184, 193-199), a także drobiazgowo odniesienia do tarć w obozie sanacji po 1935 roku (s. 266-270, 292-296). W *Zakończeniu* pracy, które pozostawia niedosyt, większy nacisk należałoby położyć na

kluczowy w tym wypadku kontekst regionalny, pomijając ogólne – niewiele wnoszące – rozważania na temat rządów sanacji w latach 1926-1939 (zwł. s. 456-458).

W wersji przygotowywanej do druku dobrym, jak sędzę, rozwiązaniem byłoby umieszczenie na końcu – zamiast w przypisach – aneksu zawierającego biogramy najczęściej przywoływanych w tekście postaci. Konieczne wydaje się ponadto uzupełnienie rozprawy o wykaz skrótów, a także indeks nazwisk. Sugerowałbym też przygotowanie większej ilości tabel (których i tak jest niemało), tak by przytaczane dane liczbowe i zestawienia personalne uczynić łatwiejszymi do przyswojenia.

Jeśli chodzi o szczegółowe uwagi i sugestie redakcyjne sugerowałbym dokonanie korekt i/lub uzupełnień między innymi w poniższych fragmentach pracy:

- (s. 4, przypis 5): brakuje miejsca i czasu wydania pracy A. Niewęgłowskiej (z kolei w przypisie 482 na s. 181 brakuje miejsca wydania tej książki);

- (s. 24): informacje dotyczące starosty słupeckiego Władysława Mecha w dużej mierze stanowią powtórzenie tego co w przypisie 44 na s. 19;

- (s. 25, ostatni akapit): nie do przyjęcia sformułowanie „w przeważającym stopniu najczęściej”;

- (s. 28, ostatnie zdanie w pierwszym akapicie): zbyt zawile i wątpliwe pod względem stylistycznym;

- (s. 34, 1-2 wers): niejasny sens tego zdania;

- (s. 35, przypis 116): jest „Łódź 2006”, powinno być „Warszawa 1999” (tak samo: s. 281, przypis 21);

- (s. 41, początek drugiego akapitu): dwukrotnie powtórzone „w styczniu”;

- (s. 41, ostatni akapit): niefortunne sformułowanie „tarcia odśrodkowe wewnątrz”;

- (s. 46, przypis 168): „Archiwum Powiatowe w Kaliszu” – oczywisty błąd (tak samo: s. 349, przypis 237);

- (s. 46, przypis 169): co oznacza zapis „AAN, APK, KPPPK”?

- (s. 49, 4 wers): szacunki dotyczące liczebności NPR-Lewicy (podane, co warto wziąć pod uwagę, za organem prasowym partii) wydają się mocno zawyżone;

- (s. 50, ostatni akapit): w tej formie zdanie jest nie do przyjęcia;

- (s. 53, przypisy 195 i 196): dlaczego informacje biograficzne dotyczące Czesława Klarnera w przypisie 195?;

- (s. 57, tabela 1): z zamieszczonej tabeli wynika, że istniał komitet wyborczy pod nazwą „Bezpartyjni”, który uzyskał drugi wynik w tych wyborach;

- (s. 60, ostatni akapit): czy rzeczywiście rezultat osiągnięty przez Łódzkie „naprawiaczy” (na poziomie nieco ponad 4%!) można uznać za „relatywnie dobry wynik i sukces [sic!]”?;
- (s. 83, ostatni akapit): powinno być „Cennego wsparcia udzieliły”;
- (s. 100, 3 wers): sformułowanie „w latach od 1928 r. nasilił się...”;
- (s. 107): dlaczego tytuły referatów i odczytów podane są tu małą literą? (podobnie na s. 206-207);
- (s. 108, przed dłuższym cytatem): fragment od słów „Prezes Bloku w ostrym tonie swego przemówienia...” na pewno wymagający przeredagowania;
- (s. 124, pierwszy akapit): skoro „władze stronnictwa” to nie może być „zwróciło się”;
- (s. 124, drugi akapit): sformułowanie „forsowała za zachowaniem”;
- (s. 138, przypis 294): dlaczego nazwa żydowskiej partii została podana w cudzysłowie?;
- (s. 147, pierwszy akapit): błąd w zapisie nazwiska F. Szwankowskiego;
- (s. 153, przypis 351): dlaczego biogram Jana Piłsudskiego pojawia się w tym miejscu? Postać ta była wielokrotnie już wymieniana wcześniej;
- (s. 156, przypis 369): biogram Józefa Wolczyńskiego już był wcześniej (s. 66, przypis 258);
- (s. 174, długi cytat): czyja wypowiedź jest tu przywołana?;
- (s. 175, ostatni wers): posłowie opozycji nie zostali bynajmniej uwięzieni „w czasie wyborów”, aresztowań dokonano przecież 9/10 września 1930 r.;
- (s. 176, pierwszy akapit): z oczywistych względów więźniowie brzescy nie mogli być oskarżeni o „obalenie przemocą władz państwowych”, a co najwyżej o usiłowanie dokonania zamachu stanu;
- (s. 176, ostatni fragment): czy istotnie Brzęk-Osiński zasługuje na miano „czołowego polityka sanacji”?
- (s. 187, ostatni akapit): pierwsze zdanie w tym akapicie z pewnością do przeredagowania;
- (s. 195, 7 wers od dołu): brakuje co najmniej jednego wyrazu, może fragmentu zdania;
- (s. 202, ostatni akapit): w pierwszym zdaniu powinno być „Zagadnienia... zdominowały...”;
- (s. 206): należałoby wskazać, że chodzi o rok 1933;
- (s. 209): niefortunne sformułowanie „kontynuowano wewnętrzne tarcia”;
- (s. 210): sugestia o pronazistowskich inspiracjach i sympatiach grupy Dagnana jest w moim przekonaniu zbyt daleko idąca. Koncepcje narodowo-socjalistyczne, rozumiane jako łączące pozytywne aspekty nacjonalizmu i idei socjalistycznych, były rozwijane w środowiskach narodowo-robotniczych na długo przed erą sukcesów Adolfa Hitlera (vide: Dębiec [K. Dagnan], *Czynnik narodowy w programach naszych partii robotniczych*, „Sprawa Robotnicza” 1918, nr 6; K. Dagnan, *Nowe drogi narodowo-społecznego rozwoju*, Warszawa 1924);
- (s. 218): błąd w numeracji: powinien być podrozdział 6;
- (s. 218, pierwsze zdanie w nowym podrozdziale): powinno być „1933”;

- (s. 229, 2 wers): brakuje zakończenia zdania;
- (s. 238): spodziewałbym się tu próby bardziej wnikliwego wyjaśnienia przyczyn dla których klęska obozu sanacji w Łodzi była aż tak dotkliwa;
- (s. 243, ostatni akapit): ewidentny błąd w drugim zdaniu w tym akapicie;
- (s. 247, 9-10 wers od dołu): błędna konstrukcja zdania. Jan Freyman nie był przecież równocześnie sekretarzem BBWR w Łodzi, Łasku i Piotrkowie Trybunalskim;
- (s. 251, ostatni akapit): źle brzmi sformułowanie „organizacja licznych uroczystości pogrzebowych oraz akademii upamiętniających J. Piłsudskiego”;
- (s. 256, przypisy 725 i 726): przywołane zostały tu materiały z Archiwum Narodowego w Krakowie. W bibliografii brak wskazania, że Autor korzystał z akt pochodzących z tego archiwum. Skąd ta niekonsekwencja? Cały fragment sprawia wrażenie powtórzonego za jakimś opracowaniem;
- (s. 262, 5 wers): powinno być: „Z kolei najważniejsze wydarzenie...”;
- (s. 266-268, 276): w tym kontekście sugerowałbym pisać „Marszałka”;
- (s. 282, 11 wers od dołu): niepotrzebnie powtórzony wyraz „Tomasz”, ewentualnie brak podanego nazwiska;
- (s. 284, drugi akapit): błąd w zdaniu „...czołowi dotychczas przedstawiciele stronnictwa... Mariana Potapczuk i Stanisława Peterman”;
- (s. 285, 2 wers od dołu): „amina Tele” = na tle?;
- (s. 286-288): używanie określenia NPR-Prawica jest błędne. Domyślam się, że tak jest w źródłach, ale skrót nazwy tej partii to NPR;
- (s. 289, w połowie strony): „Zwiększyła się także presja ... oraz bliskiego przechwyceniu władzy wobec spodziewanego rozkładu obozu...” – to zdanie na pewno wymaga przeredagowania;
- (s. 290, 8-11 wers): sprawa była chyba dużo bardziej skomplikowana. Nie negując oczywiście faktu antysemickiej propagandy i agresywnych nieraz działań aktywistów SN, konstatacja Autora wydaje się zanadto uproszczona;
- (s. 292, 6 wers): VII Kongres Międzynarodówki Komunistycznej rozpoczął się jeszcze w lipcu 1935 r.;
- (s. 295, 8-12 wers): „Przejawem umocnienia roli... stanowił również ... oraz okazywanie objaw czci...” – przynajmniej dwa błędy w tym długim zdaniu;
- (s. 309, przypis 111; s. 310, przypis 116; s. 358, przypis 267; s. 381, przypis 324): autor przywołanego artykułu ma na imię Błażej, więc powinno być B. Poboży;
- (s. 336, 8-13 wers): „W tej sytuacji w działalności OZN znacznie wzrosła w szczególności ...” – bardzo długie, wielokrotnie złożone zdanie, które sugerowałbym przeredagować;
- (s. 345, 5-6 wers): dwukrotnie powtórzone nazwisko A. Galicy;

- (s. 352, przypis 248): niezrozumiałe, że biogram Składkowskiego (wielokrotnie wymienianego we wcześniejszych fragmentach pracy) został umieszczony przez Autora akurat w tym miejscu;

- (s. 360, 8-9 wers od dołu): „Ponieważ jednak listy kandydatów inaczej mogły zgłaszać...” – zdanie do przeredagowania;

- (s. 373, przypis 307; s. 377, przypis 316): „zgubiona” nazwa zespołu archiwalnego (OZN?);

- (s. 386, drugi akapit): nieprawdą jest, że „idea unifikacji [prorządowego] ruchu zawodowego” zaczęła się krystalizować „wkrótce po wyborach”. Projekt zjednoczenia robotniczych central, które po przewrocie majowym „znalazły się w obozie Marszałka” pojawił się przynajmniej kilka miesięcy wcześniej, a Walery Sławek traktował tę koncepcję jako „pociągnięcie przedwyborcze” (vide: S. Ajzner, *Związek Związków Zawodowych 1931-1939*, Warszawa 1979, s. 51-57);

- (s. 387, 5-6 wers): nie wydaje mi się, by można było stwierdzić, że na łamach „Solidarności Pracy” „wysuwano hasła solidaryzmu społecznego” (vide: G. Zackiewicz, *Syndykalizm w polskiej refleksji i rzeczywistości politycznej I połowy XX wieku*, Kraków 2013, s. 339-347);

- (s. 387, 8 wers od dołu): GFP została zarejestrowana już 26 września 1928 roku;

- (s. 387, przypis 17): błędnie podany tytuł książki R. Chwedoruca (podobnie w bibliografii);

- (s. 391, 2 wers od dołu): Zbigniew (nie Zygmunt) Madeyski;

- (s. 396, przypis 61): pusty przypis;

- (s. 401, ostatni akapit): „...nawiązanie bliskich kontaktów z socjalistami...”: prawdą jest, że po 1935 roku liderzy ZZZ dążyli do zbliżenia z socjalistami. Niewiele z tego jednak wynikało, kierownictwo PPS nie było zainteresowane współpracą ze słabnącą centralą kierowaną przez Moraczewskiego (vide: G. Zackiewicz, *Syndykalizm w polskiej...*, s. 583-585, 589-591);

- (s. 410, przypis 136): błędnie wskazane archiwum (powinno być AAN);

- (s. 429, przedostatni akapit): teza, że placówki Towarzystwa „Pochodnia” „znalazły się w orbicie wpływów ZZZ” nie znajduje potwierdzenia w źródłach (vide: G. Zackiewicz, *Robotniczy Instytut Oświaty i Kultury im. Stefana Żeromskiego 1930-1939*, Białystok 2016, s. 38-40). Jeśli Łódzkie było pod tym względem wyjątkiem – co raczej wątpliwe – należało to wyraźnie zaznaczyć i opatrzyć źródłowym przypisem;

- (s. 465, s. 468): artykuł J. Borkowskiego (*Nastroje na wsi...*) wykazany w bibliografii dwa razy, za drugim razem błędnie;

- (s. 469, s. 478): artykuł B. Wachowskiej (*Z geografii politycznej...*) został wykazany w bibliografii dwukrotnie, za pierwszym razem w złym miejscu;

- (s. 482): na załączonej mapce brakuje powiatu słupeckiego, który przecież w latach 1919-1932 istniał (o czym zresztą Autor wspomina na s. 31);

- (s. 483): dlaczego w opisie tej mapki wskazano lata 1945-1950?

Wszystkie wskazane wyżej uwagi krytyczne nie zmieniają ogólnej wysokiej oceny pracy. Reasumując stwierdzam, że rozprawa mgr. Jarosława Kubiaka zatytułowana *Obóz sanacyjny w województwie łódzkim w latach 1926-1939* stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, dowodzi wiedzy Autora oraz umiejętności samodzielnego prowadzenia przez niego badań naukowych. W mojej ocenie recenzowana dysertacja spełnia wymogi, określone w art. 13 ustawy z 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003, nr 65, poz. 595 z późn. zm.). W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie mgr. Jarosława Kubiaka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Grzegorz Zackiewicz